

Marijos sodalijos Lietuvoje XVI–XVIII a.

Dr. Liudas Jovaiša

„Laiškai bičiuliams“ 2010, 1.

Įsisteigus Jėzaus Draugijai, jos apaštalinėje veikloje ypatinga vieta teko brolijoms ir sodalijoms, dažniausiai telkusioms panašaus amžiaus, amato ar luomo narius. Sodalijų veiklos pradžia laikomi 1563 m., kai belgų jėzuitas Jeanas Leunis pavyzdinčius Romos kolegijos mokinius po užsiėmimų pakvietė rinktis maldai.

Netrukus visame pasaulyje prie jėzuitų namų (pirmiausia kolegijų) ėmė burtis pasauliečių (dažniausiai mokinių ir studentų) bendruomenės – Marijos sodalijos. Pagrindinis „mokyklinių“ sodalijų tikslas buvo vienyti studijas ir krikščionišką gyvenimą. Bendresnis siekis – vienyti gyvenimą ir tikėjimą – tapo esminiu ne vien studentiškomis Marijos sodalijoms, bet ir kitiems jėzuitų vadovautiems pasauliečių sambūriams.

Marijos sodalijų sklaida Lietuvoje

Pirmoji Marijos sodalija Lietuvoje 1573 m. (praėjus vos 10 metų nuo pirmosios sodalijos įsteigimo Romoje) pradėjo veikti Vilniaus kolegijoje; vėliau dėl gausėjančio narių (jie turėjo pasižymėti maldingumu ir geru mokymusi) skaičiaus ji buvo padalyta į tris – Minima, Media, Maxima, suskirstant mokinius ir studentus pagal amžių. Iš pradžių sodalijos narių čia būta nedaug – 1577 m. vos 30 iš per 500 studentų (6 proc.), bet 1617 m. jau beveik 400 mokinių iš daugiau nei 1200 (t. y. kone trečdalis) priklausė Marijos sodalicijai.

Mokyklinės Marijos sodalijos kūrėsi ir veikė prie kiekvienos jėzuitų kolegijos, o kartais ir prie kai kurių rezidencijų. Marijos sodalija Kražiuose susibūrė pirmaisiais tenykštės kolegijos gyvavimo metais (1617 m.); nuo 1645 m. minima Marijos sodalijos veikla Kauno rezidencijoje (kolegijoje), nuo 1685 m. – Pašiaušės kolegijoje. Sodalijų titulai siejosi su Švč. Mergele Marija – dažniausiai buvo parenkami Nekaltojo Prasidėjimo, Apreiškimo, Apsilankymo vardai. Priklausymas sodalijoms sietas su trimis svarbiausiais dalykais – asmeninio dvasingumo ugdymu, visuomenine apaštališka veikla bei iškilmingu Dievo garbinimu. Narystė sodalijoje dažnai tapdavo ir dvasinio pašaukimo pradžia, tad ne veltui jos buvo vadinamos „mažosiomis seminarijomis“. Marijos sodalijos Braunsberge nariu dar prieš įstodamas į Jėzaus Draugiją buvo šv. Andriejus Bobola.

Be Marijos sodalijų, būrusių mokinius ir studentus, jėzuitai steigė ir Marijos sodalijas (dažniausiai turėjusias Ėmimo į dangų titulą) kitoms visuomenės grupėms, pirmiausia miestiečiams (Nesvyžiuje ir Polocke nuo 1609 m.; Vilniuje, Šv. Kazimiero bažnyčioje, nuo 1619 m.; taip pat Daugpilyje, Ilūkstėje, Slanime).

Sodalijų santvarka

Marijos sodalijos veikė kaip pasauliečių bendruomenės, kurių veiklą prižiūrėjo Draugija, kiekvienai sodalicijai skirdama dvasios tėvą. Jo sutikimo reikėjo sprendžiant visus svarbiausius sodalijos veiklos klausimus; jo balsas lemdavo esant nesutarimams, jis skelbdavo naujus

sodalicijos vadovybės rinkimus. Pašalinimas iš brolijos buvo išimtinė dvasios tėvo prerogatyva. Be to, dvasios tėvas klausė sodalicijos narių išpažinčių, skirdavo mėnesinės šv. Komunijos dieną, parinkdavo skaitinius, rengdavo kassavaitines konferencijas. Ne vienus metus tokias dvasios tėvo pareigas Vilniaus šv. Kazimiero bažnyčios Marijos Ėmimo į dangų miestiečių sodalicijoje ėjo šv. Andriejus Bobola.

Patys sodalicijos nariai vieną ar kelis (3–4) kartus per metus rinkdavo savo vyresnybę – prefektą, jam talkinančius du asistentus bei sekretorių, taip pat 6 arba 12 tarėjų; visi jie posėdžiaudavo bent kartą per mėnesį. Prefektas turėjo stebėti brolijos narių elgesį, reikalui esant perspėti arba sudrausminti, kam nors susirgus paskirti lankytojus, prižiūrėti finansinius reikalus. Jo asistentai galėjo pavaduoti prefektą, o sekretorius tvarkė sodalicijos knygas ir kitą dokumentaciją. Vyresnybė skyrė žemesnius pareigūnus – „gatvinius“ (jie stebėjo savo gatvės gyventojų elgesį, kuriam nors iš jų susirgus apie tai pranešdavo vyresnybei ir lankydavo ligonį), provizorių (jis rūpinosi procesijų ir laidotuvių rengimu), išdininką, skaitytojus, durininką, maršalus, naujokų instruktorius, ligonių lankytojus (šie ne tik lankydavo, bet ir stengdavosi sušelpiti nepasiturintį ligonį ar, jam mirus, šeimą iš brolijos kasos), zakristijonus, muzikos prefektus, vėliavininkus.

Į sodaliciją buvo priimama atlikus 2–3 mėnesių naujokyno programą, kurios metu kandidato tinkamumą vertindavo ir su brolijos įstatais bei nario pareigomis jį supažindindavo kuris nors paskirtas sodalicijos narys. Brolijai balsavus dėl naujo nario priėmimo, stojantysis atlikdavo viso gyvenimo išpažintį, priimdavo Komuniją, viešai išpažindavo tikėjimą ir duodavo nario priesaiką. Taip buvo įsitraukiama ne vien į kurią konkrečią Marijos sodaliciją, bet į visą jų tinklą katalikiškame pasaulyje. Esant reikalui (išvykstant į kitus kraštus), sodalicija išduodavo narystės liudijimą; jį pateikęs asmuo galėjo dalyvauti bet kur veikiančios sodalicijos gyvenime. Formalaus šalinimo iš sodalicijos vengta; paprastai nedrausmingųjų vardai buvo tiesiog iškerpami arba išbraukiami iš narių knygos.

Sodalicijų veikla: asmeninis maldingumas, viešas kultas, artimo meilės darbai

Sodalicijos nariai turėjo pasižymėti intensyviu dvasiniu gyvenimu, kuris pirmiausia reiškėsi tuo metu dažnos – bent kartą per mėnesį bei didžiųjų švenčių progomis atliekamos – išpažinties ir Komunijos praktika; sodalicijos vyresnieji turėjo eiti išpažinties ne rečiau kaip kas 15 dienų. Taip pat sodalicijos nariui buvo privaloma kasdienė ryto ir vakaro malda: ryte – mąstymas arba tiesiog malda, vakare – sąžinės tyrimas. Kiekvieną sekmadienį ir šventadienį sodalicijos nariai privalėjo dalyvauti susirinkime – apie valandą trukusiuose dvasiniuose pokalbiuose arba pratybose.

Sodalacijose buvo visuotinai paplitęs keitimasis mėnesio globėjais (patronais), į Jėzaus Draugiją atneštas jos trečiojo generolo šv. Pranciškaus Borgijos. Mėnesio pabaigoje kiekvienas sodalicijos narys gaudavo lapelį su kokio nors šventojo atvaizdu. Ateinantį mėnesį jis turėjo ypatingai sekti šio šventojo pavyzdžiu bei kliautis jo užtarimu. Lapelyje buvo nurodoma, kokia intencija reikėtų šį mėnesį melstis, kokią dorybę ypač praktikuoti ir kokią sentenciją nuodugnai apmąstyti. Maldingos praktikos dažniausiai būdavo viešos ir kolektyvinės, atliekamos sodalicijos koplyčioje ar prie jos altoriaus. Kasdien mėgta kalbėti įvairias litanijas (Jėzaus Vardo, Švč. Mergelės Marijos) ir vainikėlius (Nekaltojo Prasadėjimo). Mergelės Marijos ir kitos pagrindinės sodalicijų šventės minėtos iškilmingai, rengiant Švč. Sakramento adoraciją. Anuomet itin populiarī buvo plakimosi praktika: ypatinga – apsilikus ašutines iškilmingų

procesijų metu, arba įprastinė – brolijos koplyčioje, pvz., gavėnios trečiadieniais ir penktadieniais.

Gana dažnai sodalicijų nariams tekdavo dalyvauti ir įvairiomis progomis rengtose iškilmingose procesijose. Dalyvaujant tokiose eisenose, pasipuošus sodalicijos nario rūbu ir su jos atributais, buvo ne vienpasirodoma visuomenei, bet ir kviečiama prisidėti, sekti sodalicijos narių pavyzdžiu. Dažna buvo ir kolektyvinės sodalicijų piligrimystės praktika. Kasmet liepos 1–2 d., Marijos Apsilankymo šventės proga, Vilniaus šv. Kazimiero bažnyčios Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų sodalicija rengdavo piligriminę kelionę į Trakus prie stebuklingojo Marijos paveikslo. Kas mylią procesija stabteldavo trumpam poilsiui ir dvasios tėvo konferencijai. Šią praktiką XVII a. pradžioje epodėmis „Keturiolika Mergelės Marijos mylios“ įamžino garsusis jėzuitų poetas Mikalojus Kazimieras Sarbievijus. Pirmosios stotelės vietoje Paneriuose sodalicijos lėšomis 1674 m. iškilo kryžius, o pačioje XVIII a. pradžioje – mūrinė Nukryžiuotojo koplyčia, ir šiandien tebestovinti šalia Vilniaus–Kauno automagistralės.

Svarbus sodalicijos „veiklos laukas“ buvo viešas ir iškilmingas Dievo garbinimas. Kiekviena sodalicija turėjo savo altorių (kartais – ir koplyčią), kurį įrengė, remontavo ir puošė savo lėšomis, iš narių mokesčių bei aukų. (Dvi Marijos sodalicijų koplyčios – Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo (Media) ir Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo (Minima) – iki šiol išliko Vilniaus šv. Jono bažnyčioje.) Be to, sukauptos lėšos buvo skiriamos susirinkimų patalpai, sodalicijos laidojimo kriptai, liturginiams reikmenims (vynui, arnotui, mišiolui) bei liturgijos papuošimui (muzikai ir apšvietimui – lempoms, deglams, žvakėms). Ilgainiui išradingi studentai prasimanė, kaip pagausinti savo sodalicijos pajamas – bičiuliams (dažniausiai buvusiems sodalicijos nariams) pradėta siuntinėti mėnesio globėjų atvaizdus bei pašventintas grabnyčias; atsidėkodami jie atsilygindavo aukomis sodalicijai.

Tradicinė artimo meilės praktika buvo špitolių (prieglaudų) ir kalėjimų lankymas, ten patarnaujant ligoniams bei kaliniams. Vilniaus kolegijos sodalicijos drauge susavo dvasios tėvu gavėnios penktadieniais lankydavo Antakalnio, Bonifratrų ir Šv. Stepono špitoles. Ten plaudavo kojas jų įnamiams, juos vaišindavo, dėstydavo jiems katekizmą, taip pat švarindavo špitolės patalpas ir palikdavo piniginę auką. Įvairiose sodalicijose laikytasi ir praktikos Didįjį ketvirtadienį plauti kojas dvylikai vargšų bei juos vaišinti. Be tradicinių, būta ir sodalicijų iniciatyva atsiradusių praktikų. 1609 m. nemaža Vilniaus kolegijos sodalicijos narių per adventą apsiėmė atlikti gerų darbų; surašę ant lapelių, pasiūlymus įteikė savo prefektui; kai kurie turimais ištekliais pasidalijo su stokojančiais mokiniais. 1683 m., trūkstant lietuvių kalbą mokančių jėzuitų klierikų, nemaža žmonių, suplūdusių į Šv. Jono bažnyčią, sodalicijos nariai padėjo pasirengti sakramentams.

Kitos jėzuitiškos pasauliečių bendruomenės

Jėzuitų ryšys su pasauliečių bendruomenėmis XVII–XVIII a. neapsiribojo Marijos sodalicijų institutu. 1648 m. Draugijos generolas Vincentas Caraffa Jėzaus Vardo (Il Gesù) bažnyčioje Romoje įsteigė Geros mirties broliją. Kadangi Marijos sodalicijas paprastai sudarė vyrai, ši brolija telkė daugiausia moteris. XVIII a. Geros mirties brolija paplito Lietuvos jėzuitų provincijoje – buvo įsteigta Naugarduke (1709 m.), Vilniuje (Šv. Kazimiero bažnyčioje, 1719 m.), Pinske (1726 m.), Ilūkstėje (tarp 1727 m. ir 1748 m.), Minske (1732 m.), Slanime (1747 m.), Vitebske (1771 m.), Polocke.

XVIII a. prie jėzuitų bažnyčių Lietuvoje pradėtos burti Jėzaus Širdies brolijos (Vištytyje, Kražiuose 1744 m., Gardine 1763 m., Pašiaušėje 1769 m.) tapo pirmosiomis vėliau išpopuliarėjusio maldingumo Švč. Jėzaus Širdžiai skleidėjomis. Taip pat XVIII a. ezuitai steigė Dievo Apvaizdos brolijas Mstislavlyje, Slanime, Vitebske, Kaune, Polocke, Minske). Atrodo, Lietuvoje veikė ir Šv. Aloyzo Gonzagos brolija abiejų lyčių katalikams, popiežiaus Benedikto XIV patvirtinta 1748 m.; jos reikmėms 1753 m. Vilniuje išleista knyga-maldynas.

Kai kurios pasauliečių bendruomenės Lietuvoje buvo suburtos jėzuitų asmenine iniciatyva. 1573 m. Petro Skargos rūpesčiu Vilniaus kolegijoje pradėjo veikti Kristaus Kūno brolija (vėliau įsteigta ir Nesvyžiuje). Jos nariai, vyrai ir moterys, ypač puoselėjo eucharistinį maldingumą, adoruodami Švč. Sakramentą, dalyvaudami eucharistinėse procesijose ir lydėdami Švč. Sakramentą pas ligonį nešantį kunigą; šios brolijos maldingumo tradicijas iki šiol liudija Švč. Sakramento koplyčia Šv. Jono bažnyčioje. Vilniuje ir Nesvyžiuje veikusios Gailestingumo brolijos iš savo narių suaukotų pinigų šelpė vargstančiuosius, ypač kraičio stokojančias ir dėl to ištekėti negalinčias merginas. 1624–1625 m. maro metu t. Jono Jaknavičiaus ir kitų asmenų iniciatyva Vilniuje įsteigta Šv. Juozapo Arimateičio ir Nikodemo miestiečių brolija ėmėsi rinkti iš gatvių vargšus ir ligonius, juos slaugyti špitolėje, parengti mirčiai ir deramai palaidoti; iš šios brolijos iniciatyvos išaugo Šv. Juozapo ir Nikodemo špitolė bei parapiinė bažnyčia, skirta Aušros Vartų priemiesčio gyventojams. Šv. Martyno brolija, nuo 1630 m. veikusi prie Šv. Ignaco bažnyčios Vilniuje, telkė miesto vokiečių katalikų bendruomenę; jos nariams Lietuvos provincijos jėzuitai nuolat teikė parapiinius patarnavimus – krikštijo, tuokė ir laidojo.

1773 m., popiežiui uždarius Jėzaus Draugiją, nutrūko ir Marijos sodalicijų bei kitų prie Jėzaus Draugijos įstaigų gyvavusių pasauliečių brolijų veikla. Marijos sodalicijos trumpam buvo atgijusios XX a. – atsikūrusiose ir tarp dviejų pasaulinių karų gyvavusiose Vilniaus ir Kauno jėzuitų gimnazijose. Šiandien jų veiklos tradicijas tęsia Krikščioniškojo gyvenimo bendruomenės.